COLECȚIA SOCIETĂȚII PENTRU RĂSPÂNDIREA ȘTIINȚEI ȘI CULTURII

MIHAIL SADOVEANU

Despre MARELE POVESTITOR ION CREANGĂ

28

MIHAIL SADOVEANU

DESPRE MARELE POVESTITOR ION CREANGĂ

(Conferință ținută la 12 Martie 1951 în sala Ateneului R.P.R.)

COLECȚIA SOCIETĂȚII PENTRU RĂSPÂNDIREA ȘTIINȚEI ȘI CULTURII

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘTIINȚIFICĂ ȘI DIDACTICĂ

1951

Am impresia că, în fața unui public care cunoaște și iubește opera marelui scriitor despre care mi-am propus să vorbesc astăzi, se cuvine să întrebuințez alt stil decât cel obișnuit și să am o altă atitudine: nu sunt aici ca să vă instruiesc.

Vă invit să facem o șezătoare de taină în amintirea celui mai autentic scriitor artist al literaturii noastre.

* * *

In unul din basmele care de veacuri în serile de iarnă, la vetrele țăranilor, se șoptesc ultimei generații de către bătrâni, pe când vânturile de peste nouă mări și nouă țări se jeluiesc în întunericul de afară, se găsește fixat un personagiu care simbolizează situația mea sentimentală din astă sară.

A fost odată ca niciodată un împărat... Și în toată viața lui, acel împărat cu un ochi râdea și cu altul plângea...

Inima mea e bucuroasă că vă pot vorbi despre „Amintirile“ și „Poveștile“ învățăto-

rului meu, Humuleşteanul; dar în acelaş timp inima mea e mâhnită; deoarece omul a avut o carieră de suferinţă, iar asupra operei s'a păstrat, aproape o jumătate de veac după moartea umilitului şi ofensatului, o tăcere semnificativă. Ii putem spune astăzi: o tăcere criminală.

Nu voi uita să vă povestesc ceva despre om.

In primul rând ţin sa protestez, cum am făcut de mai multe ori în trecut, împotriva calificării oficiale de „scriitor popular" în înţeles pejorativ, pe care diriguitorii de ieri ai României burgheze o puseseră ca pe o ştampilă convenţională asupra lui Ion Creangă.

Astăzi, toţi scriitorii Republicii râvnim la titulatura de scriitor popular, deoarece aria de cultură a poporului s'a lărgit surprinzător şi viaţa neasiră de luptători şi de artişti se împleteşte cu sforţările întregii lumi muncitoare dela noi, pentru crearea socialismului, deci pentru ieşirea definitivă la libertate, bunăstare şi pace. In lumea de ieri, a burghezilor şi moşierimii, cărţile pentru popor erau colecţiile de basme ale lui Ispirescu şi Anton Pann, „Alexandria", „Esopia" şi „Meşterul Perdaf".

Operele scriitorilor populari se adresau

„prostimii“, care, în întunericul în care orbecăia, aproape nu lua cunoştinţă de ele. Norodul gâfâia sub povara unui regim nemilostiv, de asuprire şi exploatare, şi preocupările lui ţinteau la agonisirea unui codru amar de pâne. Creangă era deci oferit ignoranţei populare. Lumea de sus, cu extrem de rare excepţii, nu se ocupa de „ţărăniile“ unui institutor sărac, ale unui răspopit, ridicat dintre horopsiţii muncitori cu palmele.

Se vădeşte asta în faptul că, în cincizeci de ani de cultură naţională şi de literatură cosmopolită, după moartea lui Creangă, nu s'a scris niciun studiu serios şi înţelegător asupra operei lui. Facultăţile de litere ale universităţilor noastre n'au elaborat, în jumătate de veac, măcar o lucrare de biografie şi sinteză a vieţii şi operei celui mai original şi mai românesc dintre scriitorii noştri ; şi a trebuit să se găsească un străin, profesorul Jean Boutière, care să alcătuiască, acum vreo şaisprezece ani, o asemenea lucrare. I s'a făcut acestei monografii a lui Boutière o dare de samă de către cel care vă vorbeşte acum, şi e adevărat că vechea Academie a acordat un premiu operei franceze. Insă lucrurile s'au oprit aici, şi până la apariţia lucrării profesorului G. Călinescu despre marele artist şi povesti-

tor, Ion Creangă a rămas tot izolat şi necunoscut.

Cartea lui Boutière nu contribuia decât într'o slabă măsură la cunoaşterea unui autor atât de puţin selectat şi apreciat în propria lui ţară. Era o carte scrisă pentru puţini francezi amatori de curiozităţi. Cu toate însuşirile-i de cercetător harnic, autorul nu putea pătrunde în tainele creaţiei lui Creangă şi a geniului artistic al poporului nostru, deaceea scriitorul român e pus alături de Fraţii Grimm [1]) şi Charles Perrault [2]), adunători de basme populare în Germania şi Franţa. Stimabile personalităţi culturale şi Charles Perrault şi Fraţii Grimm ; însă Ion Creangă este nu un adunător de folclor, ci un mare artist.

Cât de puţin era preţuit Creangă pentru incomparabilele-i juvaeruri literare la „Junimea“ [3]), se vede din faptul monstruos că, la anume petreceri, când boierii pofteau să facă haz după masă, ca şi babacii lor de altădată, îndemnau pe ţăranul dela Humuleşti să-i amuze cu anume anecdote şi poveşti ruşinoase, care au circulat apoi în manuscris. Creangă, măscăriciul „Junimii“. Creangă alături de păpuşarii care cântau pristandaua [4]) de pe uliţa de dindos...

De sigur, se putea oare aştepta ceva mai

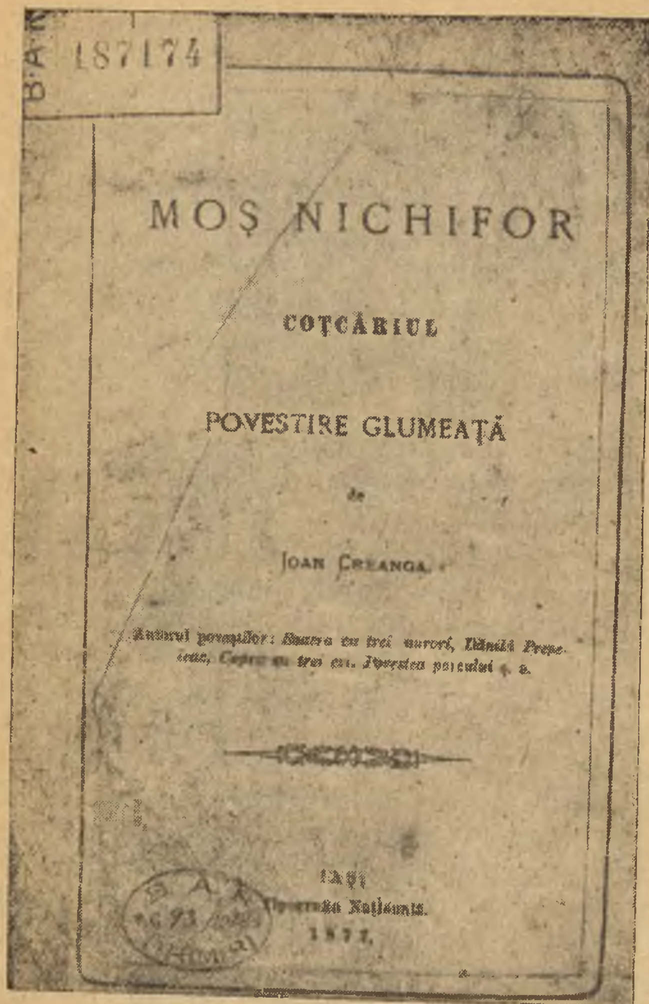
serios dela Popa Smântână [5]), dela caterisitul diacon al Goliei, dela țăranul sfios, al cărui tumult jovial se deslănțuia numai după câteva pahare de vin vechi? „Moş Nichifor Coțcariul" era o piesă dificilă, în fața căreia evgheniştii [6]) stăteau puțintel nedumeriți, negustându-i savoarea şi neînțelegând-o deplin. Arta lui Creangă păstra acel zâmbet hâtru al poporului, mult mai discret şi mai fin decât al franțuziților şi levantinilor României de ieri.

Deaceea convorbiriştii [7]) l-au pus pe Creangă să joace un rol trivial la aniversările sărbătoreşti ale cercului lor faimos.

Târzie răsplată trebuia să vie marelui scriitor abia la şaizeci de ani după pieirea lui, când guvernul democratic al României nouă şi Partidul Muncitoresc Român au creat în această țară condițiile altei vieți culturale şi când Academia nouă a Republicii Populare Române a aşezat pe Ion Creangă între membrii săi de onoare **post mortem.**

Nu numai viața povestitorului e un document acuzator împotriva celora care exploatau România de altădată. Au trecut puțini ani de atunci şi totuşi parcă s'ar fi petrecut acestea „la o mie patru sute".

...Se găsesc în „Amintirile" lui Ion Creangă

MOŞ NICHIFOR

COŢCĂRIUL

POVESTIRE GLUMEAŢĂ

de

Joan Creangă.

Autorul poveştilor: *Soacra cu trei nurori, Dănilă Prepeleac, Capra cu trei ezi, Povestea porcului* ş. a.

IAŞI
Tipografia Naţională.
1877.

Fig. 1 — Coperta dela prima ediţie din „Moş Nichifor Coţcariul" *(după originalul dela Biblioteca Academiei R.P.R.).*

mărturii ale timpului său despre stările de lucruri de acum o sută de ani, care au continuat multe decenii după aceea în dispreţul de dreptate şi om.

Şcolile din vremea copilăriei lui erau apariţii tot aşa de rare ca şi stelele cu coadă. Astăzi erau, mâne rămâneau o amintire. S'a iscat una la Humuleşti sub mâna lui bădiţa Vasile [8]), şi n'a mai fost când pe bădiţa Vasile l-au prins cu arcanul oamenii stăpânirii şi l-au trimis la oaste. Până la altă şcoală similară la Broşteni, aşa zisa şcoală a lui Nanu, bunicul David Creangă îl duce pe feciorașul Smarandei cale de zeci de kilometri şi-l dă în gazdă lângă apa Bistriţii la baba Irinuca, cea cu caprele râioase.

Pe vremea aceea, copiii silabiseau în cor şi învăţau buchiile scriind pe nisip aşezat în lădiţi, după renumita metodă lancasteriană [9]). Educaţia de obşte o alcătuiau vergile şi „calul bălan" [10]).

Şcoala de catiheţi dela Folticeni [11]) e o întocmire efemeră de câştig în folosul protoiereului local Conta; e un locaş de chin şi istovire a minţii bieţilor dascăli dela munte, care ţinteau să-şi facă din harul preoţiei o existenţă mai puţin penibilă, mai puţin înveninată decât a părinţilor lor.

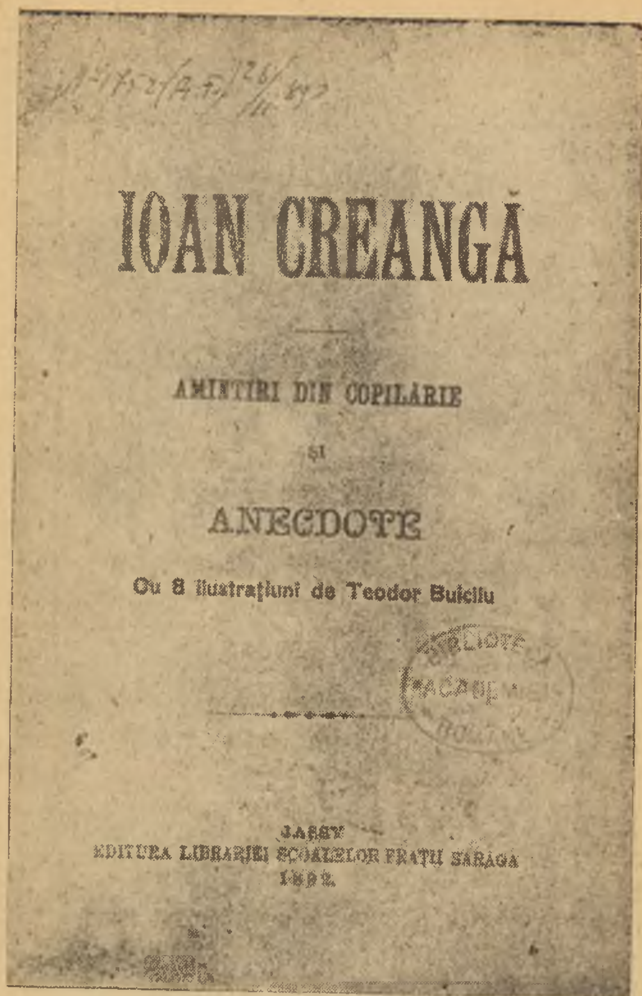

Fig. 2 — Copertă dela prima ediție din „Amintiri din copilărie și anecdote" *(după originalul dela Biblioteca Academiei R. P. R.)*

Raporturile dintre ţărani şi clasa conducătoare de pe vremuri se oglindesc, de pildă, în vorbele înţeleptului bătrân moş Ion Roată [12]), deputat în Divanul ad-hoc, dela 1859, care adresează boierului stăpân cunoscutul răspuns în pilde despre unirea Principatelor Române.

Boierul, aşezat în scaun şi pufăind din ciubuc, arată un bolovan în locul unde se ţinea adunarea sătenilor şi îndeamnă pe un ţăran să-l prăvale din loc. Ţăranul încearcă fără a izbuti.

— Acuma puneţi cu toţii umărul, adaogă zâmbind boierul.

Ţăranii pun umărul şi izbutesc să desţelenească piatra.

— Vedeţi voi? le lămureşte boierul cu bunătate. Unde-i unul nu-i putere; dar, când v'aţi pus cu toţii laolaltă, aţi izbutit să urniţi stânca din loc. Aşa-i şi unirea Moldovenilor cu Muntenii. Acuma aţi înţeles?

Oamenii păreau dumeriţi. Numai moş Ion Roată se scărpina la ureche; el părea a fi încă în îndoială.

— Apoi, cucoane, zice el, am înţeles cum că stânca asta era asupra unuia; iar acum va fi asupra noastră a tuturor ţăranilor. Pe când boierii stau şi se uită; şi, ca şi până acuma, nu iau parte la năcazul obştei.

Lui Ion Creangă i se datoreşte, la o întrunire cetăţenească de alegeri, acea vorbă pe care Iacob Negruzzi [13]), ironizând pe părintele Smântână, a consemnat-o în „Electoralele" lui: „Oameni buni, în ţara asta n'ar fi rău să fie bine".

La o altă întrunire, unul dintre vorbitori nu-şi putea isprăvi cuvântarea, căutându-i necontenit un final, pornind o perioadă nouă și şovăind iar, învârtindu-se ca acei căţelandri care cearcă zadarnic să-şi prindă coada. Era târziu după ora amiezii, era cald, lumea flămândă.

—Știi ce? intervine deodată Creangă, ridicându-se dela locul lui şi ştergându-şi de sudoare obrazul cu o basma roşie. Spune şi dumneata „Trăiască măria-sa Domnitorul" şi dă-ne drumul de aici: crăpăm de căldură și de sete!!

— Domnilor și fraţilor, a zis el la un congres didactic, după trei zile de desbateri sterile; domniile voastre faceţi întocmai ca acel vestit meşter ciubotar din târgul Ieşilor, care se grăbea să coase o talpă. Impungea cu sula, vâra firul bine ceruit, trăgea cu putere; iar împungea, iar vâra și iar trăgea și hăt într'un târziu bagă de samă că a uitat să facă nod la aţă.

Dacă poftiţi, vă pot istorisi şi chestia sfâ-

râiacului, pe care Creangă a spus-o în cercul tinerilor scriitori ieşeni adunaţi în strada Sărărie, la Gruber. „Convorbirile literare“ se mutaseră la Bucureşti, şi la profesorul Eduard Gruber se adunau Mille, Nicolae Beldiceanu bătrânul, autorul Lăutarului, fraţii Artur și Raul Stavri, Calistrat Hogaş, Artur Gorovei şi alţii.

Moş Creangă, cum îi spuneau ei, ieşea cu greu din bojdeuca lui din Ţicău în vremea căldurilor verii. Intr'un rând însă, se afla şi el la adunarea scriitorilor ieșeni; mai mult tăcea şi asculta ce spun alţii.

Constantin Mille citește o poezie avântată cu caracter social, cu puţin conţinut și multe vorbe. Ascultătorii erau oameni cu gust subţire. După ce autorul tace, tac și ei, nu găsesc vorbe potrivite de apreciere.

— Ce spui dumneata, moș Creangă? întrebă Eduard Gruber, ca să sfarăme momentul penibil. Iţi place?

— Place. E ca sfâràiacul meşterului nostru Dimache dela Humulești.

— Care sfârâiac și care Dimache? tresare adunarea cu cel mai mare interes. Să se spue numaidecât povestea.

— Spun, se învoieşte Creangă.

A trecut într'o zi pe la noi prin sat meşte-

rul cel mare lăcătuş Dimache Mangalagiul, strigându-şi meseria. Vede la poartă pe moşu-meu Dumitru.

— Gospodarule, n'ai ceva de lucru?

— Ba, parcă aş avea o bucată de fier, şi aş preface-o, ca să nu putrezească.

— Dă-o încoace, domnule Dumitre, să-ţi făurească Dimache din ea ce pofteşti. Meşter mai iscusit decât mine nu se află pe lume. Unde-i fierul?

— Uite-l, zice gospodarul, aducând o bucată de ştangă ruginită. Fă-mi ceva, să mă bucur.

— Să-ţi fac. Da ce supărare vei fi având dumneata?

— Am, c'un ghiavol de nepot; numai pozne îmi face. M'a prădat de cireşe, şi mi-a dat palancă la pământ cânepa din grădină. Dacă îl mai prind cu una, îl tai bucăţi, să vie tatu-său să-l adune cu grebla. Fă-mi un topor.

— Fac, cât ai scăpăra, domnule Dumitre, numai să aţâţ foc, să desfac foile, şi să-mi aduci dumneata o leacă de slănină ş'o bucată de mămăligă, că n'a mâncat săracul meşter Dimache de ieri dela amiază! Iar topor cum ţi-oi meşteri eu, nu-ţi face nici împăratul nemţilor.

Dimache Mangalagiul desface în juru-i scu-

lele, aprinde focul, potriveşte foile, şi, cât se înroşeşte ştanga de fier în jar, roade un hărtănaş de slănină râncedă, ajutându-se cu un dărăb uscat de pită.

Scoate apoi fierul şi prinde a-l bate vârtos pe nicovală. Il bate, îl suceşte; iar îl vâră în foc, iar îl bate; apoi îl ţine în cleşte, privindu-l cu îndoială.

— Ce-i meştere? întreabă moşu-meu Dumitru.

— Apoi, ce să fie, cinstite gospodar? Chiar un topor nu ţi-oi putea face; doar o bărdiţă.

— Bine, fă bărdiţă. Numai fă ceva.

— Fac.

Meşterul bate iar, suceşte, până ce se opreşte din nou.

— Nici bardă nu ţi-oi putea face, domnule Dumitre; doar un cleşte.

— Fă-mi şi cleşte şi du-te; că-mi prăpădesc aici vremea uitându-mă ca un leneş la tine.

— Cleşte ţi-oi face.

Invârteşte iar, bate şi suceşte. Parcă nici cleşte n'ar ieşi.

— Ştii ce, domnule Dumitre?

— Oi şti dacă mi-i spune.

— Apoi aş zice să-ţi fac altceva.

— Fă ce ştii.

— Aş zice, domnule Dumitre, să-ţi fac un sfârâiac.

— Bine, nu ştiu ce-i asta, dar fie şi sfârâiac.

— Ei, atuncia mi-am câştigat cu dreptate pita şi slănina, domnule Dumitre.

Inroşeşte încăodată meşterul bucata de fier şi o trage pe nicovală şi-i dă câteva ciocane; apoi o aruncă în apa în care îşi ţinea pleaftura.

După cât ştiu, moşu-meu s'a arătat mulţămit de sfârâitură.

— Face meşterul ce poate... a oftat Dimache strângându-şi sculele. Eu plată nu ţi-oi cere pe lângă hrană, fără decât numai să-mi dai un cofăiel de apă, ca să-mi răcoresc arşiţa, după atâta trudă.

* * *

Ion Creangă s'a născut la Humuleşti în 1835. S'au propus şi alte date ale naşterii. Eu mă întemeiez pe mărturia scriitorului, găsită pe o „poză" dela Nestor Heck, fotograful ieşean. Cartonul se află la biblioteca Academiei R.P.R. Pe dos, Creangă a scris: „Pozat în 19 Dechemvrie 1877, în etate de 42 de ani", ceeace răspunde anului 1835. Data naşterii acceptată până acum a fost 1837. Socot că mărturisirea lui Creangă însuşi nu poate fi pusa la îndoială. La 1877 n'avea niciun interes să-şi sporească vârsta cu doi ani; pe când la

Fig. 3 — Ion Creangă în anul 1877 *(după originalul dela* ***Biblioteca Academiei*** *R.P.R.).*

1855, când se prezenta pentru bursă la seminarul Socola, avea interes să apară cu doi ani mai tânăr.

Origina familiei lui e ardelenească, cel puţin după mamă. Bunicul David Creangă coboară din păstori de dincolo de munte, dela Vaşlab. Se pomeneşte în „Amintiri" de unchesul Oşlobanu şi de popa Oşlobanu dela Humuleşti şi de vărul Nicu Oşlobanu dela şcoala de catiheţi din Folticeni. Oierii aceştia care au descălecat dincoace de munte, ca mulţi alţii în curgerea vremii, au întemeiat sate la Pipirig şi la Ozana. De altminteri şi astăzi, de o parte şi de alta a munţilor, atât portul cât şi datinele şi limba sunt impresionant de asemănătoare. Pe tatăl lui Creangă îl chema Ştefan a Petrei Ciubotarul. Pe mamă, Smaranda Creangă. In cei dintâi ani de şcoală, copilului i s'a spus Ştefănescu Ion. Mai târziu a adoptat numele mamei.

Humuleştenii, lipsiţi de pământ, se îndeletniceau cu cărăuşia şi cu prelucrarea lânii, din care ţeseau şiac şi sumane; despicau şi şindrilă în pădurile de brad. Cu lemnul lucrat şi cu postavul făceau negoţ; erau oameni destoinici şi harnici, cum îi vedem şi astăzi în raionul Neamţ. Porumbul şi grâul îl cumpărau dela târg. Unii, mai nevoiaşi, cultivau ogoare

la „câmp“ pe moșii mânăstirești și boierești. Lucrau vara; iar toamna își aduceau acasă partea de recoltă. In vremea verii aveau, pe pământurile pe care se trudeau crâncen, sălașuri de nomazi.

Fig. 4. — Casa din Humulești

Greutățile vieții l-au silit, într'un timp, și pe Ștefan a Petrei să-și părăsească starea de om liber și să se ducă la muncă „în parte“, în ținutul Iașilor, pe moșia Prigoreni, fostă cândva a cronicarului Ion Neculce. Acolo tatăl lui Creangă a și murit, în 1858.

N'a mai trăit mult după această dată nici Smaranda Creangă. Mama scriitorului fusese aprigă şi ageră femeie. Ea îşi pusese toate puterile ca să dea la învăţătură pe Ion, care i se părea ei că îi seamănă la ascuţimea înţelegerii. Cu toată împotrivirea bărbatului, hotărîrea femeii s'a îndeplinit. Ion Creangă a învăţat buchiile în sat la Humuleşti, pe urmă a trecut la şcoala domnească dela Târgu-Neamţ, apoi la Nanu dela Broşteni. Maică-sa l-a trimes după aceea la şcoala de catiheţi din Folticeni, iar la 1855 a intrat bursier la seminarul dela Socola. După ce a fost hirotonisit diacon, Creangă a urmat cursurile şcolii de învăţători dela Iaşi.

Părinţii i s'au prăpădit la vreme; ca să nu le mai otrăvească sufletul purtările fiului lor prea iubit. Căci după ce Creangă s'a însurat şi a trăit ani ca diacon sărac, ba la o biserică, ba la alta, în neînţelegeri cu nevastă-sa, fată de popă şi nebăgat în samă de nimeni, după ce a făcut politică si cu fracţiunea liberală, fără să se căpătuiască, şi-a lăsat nevasta şi a lepădat diaconia. Prima din voia lui; a doua, dintr'a altora.

Izgonirea lui din cinul eclesiastic avusese ca motiv nu părăsirea Ilenei Grigoriu, soţia lui, care îi făcuse zile fripte, ci nelegiuirea

de a-şi tunde barba, de a umbla cu pălărie şi cu straie civile, îndrăzneala de a împuşca ciorile pe turlele mânăstirei Golia şi mai ales neruşinarea de a se duce la reprezentaţiile Teatrului Naţional.

Fără îndoială că ministrul de atunci al instrucţiunii publice — am izbutit în sfârşit să-i uit numele, dar când mă supăr, tot mi-l aduc aminte — l-a scos din învăţământ pentru imoralitate.

Viaţa scriitorului a devenit cu totul precară. „Sărac ca anul acesta, ca celălalt şi ca de când sunt, n'am fost niciodată" — glumeşte el în „Amintiri".

Cu schimbarea ministrului, Creangă e ajutat să intre din nou în învăţământ. In acelaş timp dobândeşte şi un brevet pentru un debit de tutun în tovărăşie cu fratele său Zahei.

Care a fost viaţa scriitorului în acest răstimp ne arată bojdeuca din Ţicău, în care acesta a vieţuit mulţi ani amărîţi. Aţi văzut-o poate în fotografii : a devenit muzeu.

Sărăcuţ muzeu. Umilit muzeu, pe o margine de râpă. O furtună ori un puhoi îl poate duce la vale, amestecându-l cu gunoaiele unei mahalale mărginaşe. E de mirare cum a putut stărui acolo acest adăpost şubred în care a sălăşluit în trecătoarea viaţă un fiu genial

al oamenilor dela munte. E o clădire scundă de bârne şi vălătuci, acoperită cu şindrilă. Păreţii coşcovi, lemnăria ruinată de cari şi putreziciune. E prima etapă dela bordei la locuinţa durabilă. In răsărit, dincolo de valea Ţicăului, se ridică dealurile pleşuve ale Şorogarilor şi Ciricului, după care urmează ceaţa pustietăţilor dinspre Prut. Aceasta era priveliştea pe care o avea scriitorul din cerdacul din dos al bojdeucei. In Aprilie, dealurile înverzesc în pripă. In Iunie şi Iulie, soarele copleşitor calcinează iarba. Vânturi puternice usucă plantaţiile; rediurile[14]) abia vegetează. In vremea iernii, feeria albului zăpezii şi a crângurilor de argint, văzute printr'un geam cât palma. Viforul se năpusteşte din Crivăţ cu modulaţii sinistre. Dacă vara cărturarul trăitor aici trebue să se cufunde într'un poloboc cu apă, ca să se răcorească şi să iasă apoi în cerdac, să asude ca într'o muncă siinică, apoi în vremea iernii e nevoit să se acopere cu şube, să-şi înfăşure picioarele în poclăzi şi să se ghemuiască la o mesuţă şovăielnică în preajma ferestrei. Furtuna sună afară cu larmă de valuri. In sobă focul arde fără întrerupere. După ce se domolesc viscolele lui Ianuarie, pe omătul cu reflexe violete de pe dealuri, în lumina lunii, se înşiră lupii urlând.

Fig. 5. — Bojdeuca lui Creangă : „o clădire scundă de bârne și vălătuci...".

Aici, în strada Ţicău nr. 4, nu era numai o locuinţă mizerabilă într'o margine umilită de târg. Era mai cu sama un exil. Surghiunit de împrejurările vieţii, se afla aici Ion Creangă în calitatea lui de cărturar. Maică-sa Smaranda îi menise, în dragostea ei, o soartă mai bună decât a necăjiţilor ţărani, a căror viaţă mergea neîncetat în scădere. Ea visa pentru Nică al ei un trai uşor, la târg. Rezultase pentru Creangă o ieşire definitivă din mediul părinţilor şi bătrânilor lui şi o oprelişte tot aşa de definitivă de a se mai întoarce îndărăt. Rezultase o viaţă care nu era legată nici de a burgheziei bogate ieşene, nici de a societăţii cultivate — reprezentată, să zicem, prin „Junimea", Creangă se simţea, cum am arătat, ne la locul său în cercul „Convorbirilor Literare". „Junimea" făcea haz de el, fără a-l trata ca pe un egal. Redus la o convieţuire submediocră cu o lume mică şi robită celor trupeşti, autorul „Amintirilor" se afla într'o poziţie falsă şi faţă de colegii şi colaboratorii lui la manualele didactice. Aceştia nu puneau preţ pe prostiile pe care le putea scrie la „gazetă" un colaborator nu destul de serios al „Metodei de scriere şi cetire". După trecerea lui din viaţă, se indignau, neînţelegând cum persoane „bine" laudă nişte poveşti ale

Fig. 6 — Pagină de manuscris din „Amintiri din copilărie"
(După originalul din Biblioteca Academiei R.P.R.).

blăstămăţiilor lui din copilărie, ba plănuesc chiar busturi şi statui pentru un om care e departe de a fi fost mai breaz de cât alţii. Pentru ei rămăsese de pomină munca înfricoşată pe care o punea colaboratorul lor ca să alcătuiască o bucată de cetire: „Acul şi barosul“, „Inul şi cânepa“, „Ursul păcălit de vulpe“. Scria şi prefăcea, rupea şi iar scria şi prefăcea, ca într'o pedeapsă, apoi cetea ca să-şi audă sunetul vorbelor, şi punea şi pe alţii să cetească spre a-şi da mai bine sama; pe când dumnealor scriau o bucată ca pe nimic, cât ai fuma două ţigări între două jumătăţi de vin.

Acest loc de exil, bojdeuca din Ţicău nr. 4, n'avea să fie luminat decât de apariţia lui Mihail Eminescu. Poetul a fost pentru Creangă un sprijin în creaţia lui artistică; îi aducea înţelegere şi reconfort. Insă trecerea lui Eminescu pe la Ţicău a fost de puţină durată. Creangă îl chema necontenit dela Bucureşti cu scrisori calde; se simţea şi mai sărac fără prietinia poetului. Eminescu era şi el un izolat, fără situaţie socială statornică. Deşi cu mult mai multă cultură şi cu sufletul mai complicat, se simţea deosebit de bine în tovărăşia povestitorului, fie la bojdeucă, fie în împrejurimile pitoreşti ale capitalei Moldovei. Creangă s'a simţit şi mai apropiat de poet

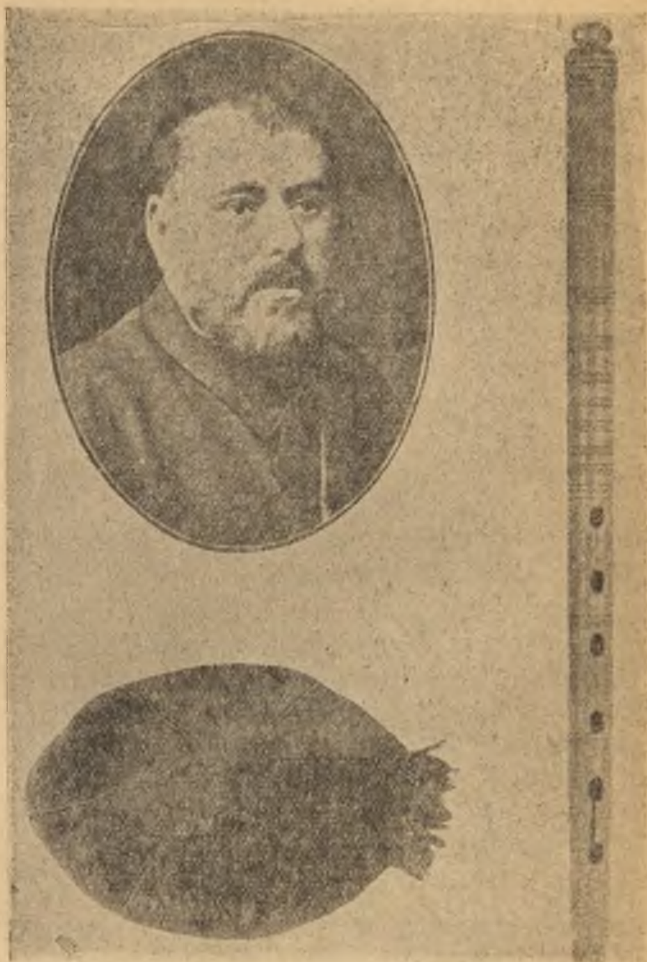

Fig. 7 — Ion Creangă spre sfârşitul vieţii.
Jos: Şapca lui Creangă. *In dreapta:* Fluierul lui.

după ce a fost lovit de suferinţa crudă care i-a grăbit sfârşitui. Cam la aceeaşi vreme a fost încleştat şi el de un rău ascuns ; după 1885, epilepsia, an cu an, şi-a sporit accesele, copleşindu-l. Eminescu s'a prăpădit vara, Creangă în ultima zi a aceluiaş an, 1889.

In Ianuarie 1910, a avut loc la Humuleşti pomenirea de 20 de ani dela moartea lui Creangă. Locuiam atunci în Folticeni; am participat şi eu ca inspector al cercurilor culturale. Au venit câţiva intelectuali ieşeni şi învăţători din ţinuturile învecinate. A fost o manifestare de pietate cărturărească. Ţăranii dela Humuleşti au fost participanţi din curiozitate. Am stat de vorbă cu unii din ei. Le era greu să înţeleagă motivele care adunaseră atâta lume străină la pomenirea unui om plecat din satul lor, care nici nu era îngropat acolo si care se făcuse faimos printr'o ieşire scandaloasă din cinul preoţesc. Poate se săvârşesc rugăciunile şi praznicul acesta, spre a cere milostivire dela dumnezeu pentru păcatul săvârşit. Neştiutorilor de carte nu li se putea pretinde să aibă cunoştinţă de opera scriitorului ; absolvenţii şcolilor nu se puteau îndeletnici cu nişte scrieri care erau cu totul înafară de gustul şi de putinţa lor de înţelegere.Chiar dacă le-ar fi aflat în biblioteca unei

școli primare, „Amintirile“ și „Poveștile“. opere eminamente artistice, nu erau făcute să solicite interesul lor. Lectura omului cu instrucție puțină de atunci era „Alexandria“ sau „Epistolia“; cel mult Anton Pann. Proza lui Creangă se afla la polul opus. Sentința obștei, dată cu ani în urmă, era condamnarea acelui înstrăinat și răspopit diacon Ion a lui Ștefan sin Petrea Ciubotarul, căruia i s'a mai spus și Creangă. Intr'un sat cu bună rânduială morală, nu s'ar fi putut nimeni singulariza cu o altă părere. Neamurile plecau fruntea și ele, destul de rușinate. De altminteri, aceste neamuri tinere, care locuiau în casa veche unde copilărise odrasla Smarandei, se grăbeau să ne arate cu mândrie înnoirile pe care le săvârșiseră și mobilele de târg pe care se învredniciseră să le cumpere și să le așeze în locul lavițelor antice și al lăzii de zestre a bătrânei. Erau încredințate că plecăm încântați de toate prefacerile ce constatam. Ce interes mai avea așa-zisul Creangă, când se aflau în neamul lor adevărați oameni de ispravă și gospodari cu bun nume?

Eram în acea vreme tânăr și destul de naiv. Incredințat că pot să restabilesc în satul său de baștină bunul renume al unui mare înaintaș din necăjita noastră breaslă, am luat cu-

vântul în biserică la sfârşitul liturghiei şi am desvoitat propoziţia: „Proroc, în patria lui, cinste nu are“. Am vorbit cu entuziasm şi am căutat să lămuresc că Ion Creangă dela Humuleşti a fost un ales dintre cei puţini. Acuma sunt bine încredinţat că n'am convins pe nimeni dintre cei ce trebuiau convinşi, măcar că muierile suspinau din când în când cu mâna la gură şi-şi ştergeau lacrimile. Au mâncat după asta colivă şi au uitat de alesul lui dumnezeu.

Creangă a dat viaţă ascuţită poveştilor lui, situându-le în timp şi spaţiu, creând tipuri care se mişcă şi vorbesc fiecare după caracterul lui. Pentru asta, întrebuinţează nu numai mijloace simple şi elegante de exprimare, ci un depozit secular al neamului, zicători de o mare bogăţie şi o intensă frumuseţe poetică. In plus, asupra întregului stăpâneşte un duh de voe-bună care sporeşte plăcerea cetitorului.

„Amintirile“ şi „Poveştile“ lui Creangă sunt însăşi limba vie a poporului, ridicată la un înalt potenţial artistic. Cu cât pregătirea lectorului e mai bună, cu atât muzica ei e mai înţeleasă şi sentimentul ei mai pătrunzător. Ca şi în cazul lui Eminescu, Creangă e unic în sine, însă divers în cetitori. Fiecare gă-

sește în „Amintiri" și „Povești" noutăți și rezonanțe în legătură cu propriul său suflet. Acesta e de altfel privilegiul artei adevărate.

Nedreptatea pe care o făceau, inconștient, genialului lor consătean Humuleștenii era explicabilă și firească; nu tot așa de explicabilă și firească mi s'a părut neînțelegerea repetată a acelor care de pe catedră așezau pe Creangă între Anton Pann și Tilu Buh Oglindă. Nu vreau să micșorez întru nimic pe Anton Pann, nici pe autorul lui Till Eulenspiegel [15]), dar e altceva. Avem de a face cu valori ce nu se pot compara.

Creangă iese din zona povestitorilor de basme populare, oricât de măiastră ar fi transcrierea lor. „Capra cu trei iezi", ori „Dănilă Prepeleac", ori „Stan Pățitul" nu sunt basme decât prin tema lor îndeobște cunoscută și la alte popoare. Creangă nu le face numai românești prin limbă și amănunte caracteristice; el pune în ele puternica suflare a creației, care învie peisagiu, om și animal, care caracterizează în purtare și vorbire, care determină momente și scene dramatice de neuitat. Avem de a face, de fapt, în unele din poveștile lui Creangă, cu cele mai originale nuvele care s'au scris în literatura noastră.

Remarcabil e și faptul că nu se găsește

ceva asemănător nici într'o altă literatură. Apărut după începuturile noastre literare, străin de influenţele de imitaţie ale timpului şi într'o perioadă când poporul îşi păstra încă arta lui orală, Creangă aduce prospeţimea sufletului artistic popular, adică a cântecului şi zicalei, valorificându-le şi păstrându-le în putere şi pentru epocile când cartea şi gazeta scad spontaneitatea şi ofilesc memoria poetului anonim. Astfel, putem păstra viu în literatura noastră cultă sufletul din veac al acestui popor.

Mai este încă ceva. Dacă ţăranii noştri nu vorbesc şi nu pot vorbi între ei ca în proza lui Creangă, fără îndoială că recunoaştem atât în „Poveşti" cât şi în „Amintiri" esenţa cea mai subtilă a graiului nostru popular, ca şi cum geniul limbii noastre s'ar fi întrupat. In această limbă în care cântă suferinţi şi bucurii ale generaţiilor şi strălucesc metaforele acumulate de secole ca într'un tezaur, Creangă a dat la lumină un bun suprem al acestui neam, însuşirile de delicateţă, sentiment şi umor.

Cu toate rătăcirile funeste ale guvernanţilor de ieri, cu tot întunericul în care a fost ţinut, acest neam şi-a statornicit prin Creangă documentul imprescriptibil al dreptului său în

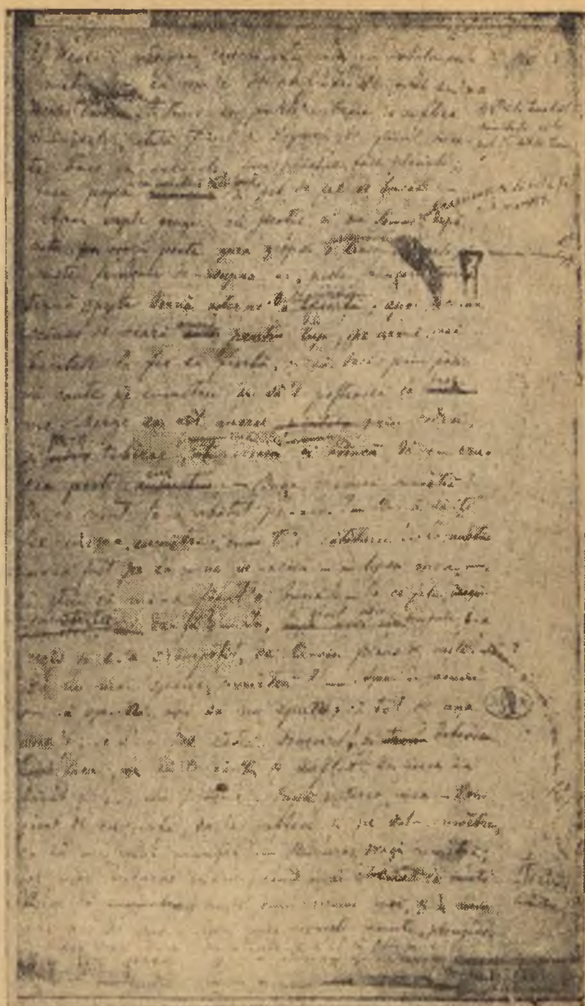

Fig. 8 — Pagină de manuscris din „Capra cu trei iezi"
(După originalul dela Biblioteca Academiei R.P.R.).

fața lumii. Dând cuvintelor cumpăna justă și ținând samă de importanța artei, îi putem socoti pe Creangă și pe Eminescu solie cătră viitorul de cultură al evului nou al umanității.

Pentru a ilustra ceeace afirm, vă rog să binevoiți a asculta „Capra cu trei iezi", pe care vreau s'o citesc la sfârșitul conferinței mele. E o poveste pentru copii dela șapte la șaptezeci de ani, cum spusese Andersen [16]).

Intr'o căsuță săracă dintr'un sat din Nordul Moldovei, trăiește o văduvă cu trei copii; însă o văduvă harnică și energică cum a fost, bunăoară, mama eroului nostru. Işi lasă pruncii singuri după ce le dă sfaturi bune și ea se duce să agonisească pânea cea de toate zilele. In lipsa ei, se întâmplă o cumplită nenorocire. Un cumătru, chiabur nelegiuit, îi sugrumă doi copii. Numai mezinul, cuminte și isteț, scapă și poate mărturisi cine a fost dușmanul ucigaș. Biata văduvă, după crâncena lovitură, se reculege și hotărăște răzbunarea. Poftește pe cumătru la praznic, își suflecă mânecile cămășii, își pune poalele în brâu, pregătește toate pentru pomenire și dreptate și împlinește județul, prăbușind pe ticălos într'o groapă de jar. Felul văduvei de a se purta, de a vorbi, de a strecura subînțelesuri și epigrame, este unic; e vorba de isprava unei muntence din

valea Bistriţei. „Capra cu trei iezi“ e o nuvelă, nu o poveste.

* * *

Când l-am sărbătorit pe Eminescu, dăunăzi, şi apoi pe truditul şi năcăjitul Ion Creangă dela Humuleşti, am mulţămit călăuzitorilor Republicii noastre în numele scriitorilor, că au dat sufletului nostru această satisfacţie. Dar nu mulţămim numai pentru aceste sărbătoriri ale înaintaşilor noştri. Mulţămim din toată puterea inimii noastre Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român şi Guvernului mai ales pentru ridicarea poporului nostru la înţelegerea valorilor culturale. Poporul Republicii noastre înaintează grabnic spre cultură ; şcolile de tot felul umplu ţara, numărul ştiutorilor de carte creşte, conştiinţa naţională şi socială, deasemeni ; de unde Creangă era ieri un autor pentru cercuri restrânse, astăzi poate fi dat poporului în toată plinătatea geniului său. Se poate spune ţărănimii de astăzi şi întregului popor muncitor : „Primeşte al tău la tine !“

Note explicative ale editurii

1. *Grimm,* fraţii Iacob şi Wilhelm — cunoscuţi literaţi germani din prima jumătate a sec. al XIX-lea, strângători de poveşti populare cărora le-au studiat originile, devenind astfel întemeietorii folclorului.
2. *Perrault,* Charles (1628—1703) — scriitor francez, culegător de basme, cărora a ştiut să le păstreze farmecul iniţial, dându-le forma definitivă.
3. „Junimea" — cenaclu literar al boierimii conservatoare al cărui conducător era criticul reacţionar Titu Maiorescu. Impotriva „Junimii" a fost îndreptată în cea mai mare parte lupta revistei progresiste „Contemporanul".
4. Pristandaua — melodie pe care se cântau versuri obscene.
5. „Popa Smântână", porecla dată lui Creangă.
6. „Evghenişti" — cei de viţă nobilă (cuvânt de origină greacă).
7. „Convorbiri Literare" se numea revista scoasă de „Junimea". Convorbiriştii erau cei ce făceau parte din cercul „Convorbirilor Literare".
8. Vasile a Iloaiei, dascălul bisericii Sf. Nicolai de sub deal din Humuleşti, cel dintâi învăţător al scriitorului (vezi „Amintiri").

IN „COLECȚIA
SOCIETĂȚII PENTRU RĂSPÂNDIREA ȘTIINȚEI
ȘI CULTURII“

a apărut:

COȘBUC IMPOTRIVA SUPERSTIȚIILOR

Broșura cuprinde paginile de seamă din broșura „Superstițiile păgubitoare ale poporului nostru“, pe care marele poet George Coșbuc a scris-o în dorința de a combate aceste credințe și practici dăunătoare.

In capitolul „Leacurile băbești“, se arată că acestea se dau fără a se cunoaște adevărata pricină a bolilor și că deaceea ele, în loc să aducă sănătatea bolnavului, mai mult îi înrăutățesc boala, iar adesecori aplicarea lor cauzează și moartea. Nu numai nepriceperea în tratarea bolilor, dar și pofta de câștig a doftoroaielor, ajutată de neștiința unor săteni înapoiați, face ca leacurile băbești să-și găsească răspândire în lumea satelor și să pricinuiască atâtea rele.

In „Duhurile necurate“ se explică legătura care s'a făcut în mintea oamenilor neștiutori, între repedea răspândire a bolilor molipsitoare și între așa zisele duhuri care ar fi cauza acestor boli. Apoi, se dau îndrumări cum să se stăvilească întinderea lor și cum să se desrădăcineze credințele deșarte în acele duhuri închipuite de neștiutori.

In ultima parte a broșurii, Coșbuc demască pe acei profitori care prin practicarea acestor șarlatanii duc un trai îmbelșugat pe spinarea acelor țărani înapoiați și încrezători în puterea așa ziselor vrăji și farmece.

In „Colecţia Societăţii pentru Răspândirea Ştiinţei şi Culturii"

au apărut :

Dr. V. D. Mârza	**Origina şi evoluţia omului**
B. Zaharescu	**Despre Univers**
Gaston Marin	**Insemnătatea electrificării în construirea socialismului în R. P. R.**
G. H. Diaconescu	**Vremea şi prevederea ei**
Dr. A. Kreindler	**Cum funcţionează creierul omenesc**
* * *	**Dece doarme şi visează omul**
Valter Roman	**Lupta eroică a poporului coreean**
Acad. G. M. Bâcov	**Teoria lui I. P. Pavlov despre activitatea scoarţei cerebrale**
Prof. I. E. Gluşcenco	**Marele transformator al naturii I. V. Miciurin**
D. Davidescu	**Seceta poate fi învinsă**
* * *	**Eroi şi martiri ai ştiinţei**
St. Stoenescu	**Circulaţia apei în natură**
Mihail Sadoveanu	**Lupta pentru Pace**

ES

LEI 8